

УДК 340.1

*Богдан Дмитрович Бондаренко,
магістрант Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ЗАКОНОМІРНОСТІ ЯК ЗАСІБ ІНТЕГРАЦІЇ ПОГЛЯДІВ НА ПРЕДМЕТ ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНОЇ НАУКИ

Важливого значення для характеристики будь-якого напрямку наукових досліджень є виокремлення особливого предмета. Саме предметна спрямованість та методологічна своєрідність і є фундаментальними факторами, які не лише обумовлюють самостійне значення науки, а й визначають її місце в системі наукових досліджень. Класичним підходом до визначення предмета науки є його розуміння як сторони об'єкта пізнання, на яку спрямоване наукове дослідження. Предмет науки є унікальним, він визначає самостійність, своєрідність й особливість кожної науки — те, чим вона відрізняється від інших [1, с. 14]. Особливого значення для забезпечення єдності юридичної науки має загальнотеоретична наука як вихідна, основоположна, ключова для функціонування комплексу наукових знань про державу і право. Юриспруденція спрямована на узагальнення, обґрунтування, систематизацію і використання знань про державно-правову дійсність. Оскільки науково-методологічну основу юриспруденції становлять загальнотеоретичні науки, то актуальним і практично значущим є з'ясування предмета цього різновиду юридичних наук.

Предметна характеристика загальнотеоретичної науки здійснюється переважно у підручниках з теорії держави і права. Важливого значення в осмисленні предмета загальнотеоретичної науки мають ідеї вітчизняних теоретиків — С. Гусарева, О. Зайчука, М. Козюбри, О. Копиленка, Л. Луць, Ю. Оборотова, О. Петришина, Н. Оніщенко, Т. Тарахонич, О. Скакун, М. Цвік та ін. Наголошуючи на особливостях та значенні предмета теорії, вчені лише згадують про закономірності державно-правових явищ, не роблячи комплексного аналізу цієї категорії. Саме це й обумовило мету нашої статті — обґрунтування поняття закономірності, виокремлення її рис і ознак, з'ясування ролі як засобу інтеграції поглядів на предмет загальнотеоретичної науки.

На нашу думку, досягнення поставленої мети можливе за умови узагальнення сучасних наукових поглядів на предмет загальнотеоретичної науки. На думку О. Петришина, предмет теорії становлять найбільш загальні закономірності та тенденції виникнення, розвитку і функціонування державних та правових явищ [2, с. 17]. Такої ж позиції дотримується і М. Цвік [1, с. 19]. Дещо розширює уявлення про предмет теорії держави і права О. Копиленко, акцентуючи увагу на загальних закономірностях призначення, функціонування, взаємодії держави і права, їх взаємовідносинах із правовими явищами та особливостях державно-політичної та правової свідомості і правової культури [3, с. 20]. О. Скакун акцентує увагу на способах відображення закономірностей у поняттях, категоріях, принципах, теоретичних конструкціях, через які розкриваються об'єктивні властивості правових і державних явищ та процесів [4, с. 3]. Л. Луць наголошує на меті дослідження закономірностей — з'ясуванні сутності і соціального призначення держави і права, їх сутнісних властивостей [5, с. 13]. М. Козюбра обґрунтовує необхідність удосконалення пред-

метного поля загальнотеоретичної науки через подолання її ізоляції від європейської і світової культури та правової теорії, збагачення такими правовими надбаннями, як права людини, верховенство права, правова держава [6, с. 17].

Аналіз зазначених вище наукових ідей обумовлює правомірність висновку про різноманітність наукових уявлень про предмет загальнотеоретичної науки та наявність спільного елемента — віднесення до предмета закономірностей державно-правових явищ. Саме це й обумовлює аналіз категорії «закономірність» з огляду на її розуміння, ознаки, різновиди та наукове значення.

З'ясування юридичного значення закономірностей пов'язано з виокремленням філологічного змісту цієї категорії, яка визначається як об'єктивно існуючий, постійний взаємозв'язок між предметами, явищами, процесами, що впливає з їх внутрішньої природи, сутності [7, с. 702].

Державно-правові закономірності в узагальненому вигляді можуть бути визначені як об'єктивно існуючі, можливі для пізнання загальні правила, за якими відбуваються формування, розвиток і функціонування державно-правових явищ [1, с. 20]. Наведене визначення дає можливість виокремити ознаки державно-правових закономірностей та сформулювати авторське їх визначення. На нашу думку, державно-правові закономірності:

- є об'єктивними, оскільки залежать від рівня розвитку суспільства, держави і права та не залежать від бажання окремих суб'єктів, правителів чи науковців;
- можуть бути пізнаними на науковому, а саме теоретично-правовому чи філософському рівні, а отже, можуть бути усвідомлені;
- є необхідними для пізнання сутності, природи та соціального призначення держави і права, а також визначення місця загальнотеоретичної науки в системі юридичних наук;
- є загальними, оскільки характеризують державу і право як логічно завершені категорії безвідносно до їх національного прояву, історичного етапу чи географічного положення;
- тривалий характер обумовлює необхідність вивчення лише тих закономірностей, які сформувалися впродовж тривалого періоду часу та узагальнюють практику формування і функціонування державно-правових явищ;
- є причинно-наслідковими, оскільки відображають залежність та взаємопов'язаність як процесів виникнення, функціонування і вдосконалення держави та права, так і державно-правових явищ;
- політико-правова спрямованість відображає особливе призначення держави і права в процесі здійснення політичної державної влади та порядку в суспільстві;
- є динамічними, оскільки, по-перше, відображають динаміку процесу виникнення, становлення та вдосконалення державно-правових явищ і, по-друге, змінюються під впливом розвитку суспільства та його вдосконалення;
- визначають взаємодію державно-правових явищ із суспільством та різноманітними сферами його життєдіяльності.

Отже, державно-правові закономірності — це об'єктивно обумовлені, необхідні для пізнання сутності державно-правових явищ, загальні, тривалі, причинно-наслідкові зв'язки, що забезпечують пізнання держави і права як динамічних політико-правових явищ, які є динамічними і визначають взаємодію державно-правових явищ із суспільством та основними сферами його життєдіяльності. На нашу думку, таке визначення характеризує закономірності як зв'язок, що юридично опосередковує:

- а) соціальну детермінованість;
- б) структуру функціонування і розвиток;
- в) соціальну активність, дієвість державно-правових явищ [8, с. 153].

Дослідивши природу та ознаки державно-правових закономірностей, варто перейти до їх класифікації. У юридичній літературі обґрунтовано різні погляди стосовно підстав та способів виокремлення різновидів державно-правових закономірностей, що обумовлює відсутність єдності позицій науковців щодо цього питання. Різноманітні підстави класифікації державно-правових закономірностей подані у працях П. Рабіновича, С. Алексєєва, В. Кудрявцева, Ю. Вєтютнева та ін.

На думку П. Рабіновича, види державно-правових закономірностей можна класифікувати: за змістом, типом зв'язку — генетичні, структурні та функціональні; за дією закономірностей у со-

ціальному просторі — внутрішні і зовнішні; за сферою дії закономірностей у державно-правовому просторі — загальні й окремі; за історичними межами дії — всезагальні, формаційні й особливі; за способом здійснення, формою прояву — динамічні і статистичні [8, с. 154].

За класифікацією С. Алексєєва правові закономірності поділяються на:

- загальні закономірності виникнення та розвитку права;
- загальні структурно-функціональні закономірності права;
- специфічні закономірності виникнення і розвитку права;
- специфічні структурно-функціональні закономірності права [9, с. 123–134].

В. Кудрявцев виокремлює загальні соціально-історичні закономірності, властиві певному суспільному ладу; внутрішні закономірності права як соціального явища; закономірні зв'язки загальних соціально-історичних закономірностей, властивих певному суспільному ладу з внутрішніми закономірностями права як соціального явища [10, с. 54].

Розширює обсяг класифікації державно-правових закономірностей Ю. Ветютнев, пропонує додаткові ознаки для розподілу видів закономірностей [11, с. 48]. На його переконання закономірності класифікуються:

- а) за змістом — виникнення, буття, функціонування та розвитку;
- б) за структурою — однооб'єктні та багатооб'єктні;
- в) за типом зв'язку — причинно-наслідкові та функціональні;
- г) за масштабом — глобальні та локальні;
- г) за рівнем узагальнення — емпіричні та теоретичні;
- д) за часом дії — постійні та тимчасові;
- е) за логічною природою — логічно допустимі та логічно необхідні;
- є) за сферою дії — загальні та спеціальні.

З огляду на мету нашого дослідження, ми поділяємо позицію Ю. Ветютнева щодо розмежування видів державно-правових закономірностей.

Функціональне призначення державно-правових закономірностей безпосередньо пов'язане з їх сутністю та специфікою. У науковій літературі поняття функції зазвичай розуміють як діяльність, обов'язок, напрями впливу, роботу, зовнішній прояв властивостей певного об'єкта у межах системи відносин, що характеризують його. Питання функцій державно-правових закономірностей майже не досліджувалося у працях вітчизняних учених. У контексті інтеграційних процесів, що у наш час відбуваються в Україні, функції державно-правових закономірностей набувають особливо важливого значення та актуальності. Тому на основі наведених ознак, визначень та класифікацій державно-правових закономірностей, вважаємо за можливе виокремити такі їх функції:

- інформаційна — державно-правові закономірності несуть у собі інформацію про наявні причинно-наслідкові зв'язки, що визначають взаємодію державно-правових явищ із суспільством та основними сферами його життєдіяльності;
- інтерпретаційна — дослідження закономірностей забезпечує можливість пояснення сутності державно-правових явищ, причин їх виникнення і зміни, їх структури;
- евристична — використання державно-правових закономірностей дозволяє відкривати та формулювати невідомі раніше зв'язки між державно-правовими явищами, визначати нові аспекти взаємодії державно-правових явищ із суспільством та основними сферами його життєдіяльності;
- констатуюча — державно-правові закономірності фіксують наявний зв'язок між державно-правовими явищами;
- прогностична — дослідження державно-правових закономірностей надає змогу формулювати гіпотези, прогнози розвитку державно-правових явищ та їх взаємодії з суспільством;
- практично-прикладна — практичне застосування знань про державно-правові закономірності забезпечує обґрунтування рекомендацій, пропозицій щодо удосконалення тих чи інших державно-правових інститутів та їх взаємодії з суспільством;
- гносеологічна — державно-правові закономірності забезпечують пізнання держави і права як динамічних політико-правових явищ;
- оціночна — передбачає використання державно-правових закономірностей як специфічного інструменту для юридичної оцінки певних державно-правових явищ, їх взаємодії з суспільством та основними сферами його життєдіяльності;

- інтегративна — державно-правові закономірності забезпечують та опосередковують різноманітні інтеграційні процеси, зокрема інтеграцію уявлень про державу і право як предмет юридичної науки;

- ідеологічно-виховна — розуміння та усвідомлення державно-правових закономірностей здійснює вплив на формування й розвиток правової, політичної та моральної свідомості, зміцнення світогляду і загальної культури різноманітних суб'єктів та становлення наукових поглядів вчених;

- системоутворююча — державно-правові закономірності забезпечують систематизацію знань та уявлень про державно-правові явища, їх взаємодію із суспільством та основними сферами його життєдіяльності;

- прогресивна — практичне використання знань про державно-правові закономірності створює умови досягнення прогресивних перетворень та ефективного розвитку різноманітних державно-правових явищ й інститутів.

Дещо детальніше варто зупинитися на аналізі інтегративної функції закономірностей. За етимологією слово «інтеграція» походить від лат. *integrum* — ціле, лат. *integratio* — відновлення. Змістовно зазвичай мається на увазі поєднання, взаємопроникнення; процес об'єднання будь-яких елементів або частин в одне ціле; процес взаємозближення, з'єднання й утворення взаємозв'язків. Як було виявлено вище, важливою функцією загальнотеоретичної науки є забезпечення єдності юридичної науки, яка відзначається спрямованістю на узагальнення, обґрунтування, систематизацію і використання знань про державно-правову дійсність. Характерною рисою вітчизняної юридичної та загальнотеоретичної науки є плюралізм поглядів науковців стосовно різних проблем, що у багатьох випадках обумовлено недостатнім ступенем наукової розробки досліджуваного питання та відсутністю факторів, які інтегрують ці погляди. Така ситуація наявна у дослідженні державно-правових закономірностей як предмета загальнотеоретичної науки. Саме інтегративна функція закономірностей може бути фактором, який подолає цю недосконалість у науці.

Підсумовуючи зазначене, варто наголосити на такому. Питання про предмет загальнотеоретичної науки досі є відкритим, адже науковці при його дослідженні не здійснюють комплексного аналізу категорії державно-правові закономірності. На нашу думку, з урахуванням наведених характерних ознак цієї категорії державно-правові закономірності можуть бути визначені як об'єктивно обумовлені, необхідні для пізнання сутності державно-правових явищ, загальні, тривалі, причинно-наслідкові зв'язки, що забезпечують пізнання держави і права як динамічних політико-правових явищ, які є динамічними і визначають взаємодію державно-правових явищ із суспільством та основними сферами його життєдіяльності. Щодо питання про види закономірностей, у межах дослідження підтримуємо класифікацію, запропоновану Ю. Ветютневим. З огляду на інтеграційні процеси, що у наш час відбуваються в Україні, важливого значення набувають функцій державно-правових закономірностей. На нашу думку, варто виокремити такі функції закономірностей: інформаційну, інтерпретаційну, евристичну, констатуючу, прогностичну, практично-прикладну, гносеологічну, оціночну, інтегративну, ідеологічно-виховну, системоутворюючу та прогресивну. Саме вони визначають сутність і природу закономірностей державно-правових явищ та їх роль в інтеграції поглядів на предмет загальнотеоретичної науки.

Список використаних джерел

1. *Загальна теорія держави і права* : підруч. для студ. / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко. — Х. : Право, 2009. — 584 с.
2. *Теорія держави і права* : підруч. для студ. юрид. вищих навч. закладів / за ред. О. В. Петришина. — Х. : Право, 2015. — 368 с.
3. *Загальна теорія держави і права (основні поняття, категорії, правові конструкції та наукові концепції)* : навч. посіб. / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 400 с.
4. Скакун О. Ф. *Теорія права і держави* : підруч. / О. Ф. Скакун. — К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. — 520 с.
5. Луць Л. А. *Загальна теорія держави і права* : навч.-метод. посіб. / Л. А. Луць. — К. : Атіка, 2010. — 412 с.

6. *Козюбра М. І.* Загальнотеоретичне правознавство: проблеми модернізації / М. І. Козюбра // Загальнотеоретичне правознавство, верховенство права та Україна : зб. наук. ст. — К. : Дух і літера, 2013. — 608 с.
7. *Новий* тлумачний словник української мови : в 3 т. / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. — К. : Аконт, 2008. — Т. 1. — 926 с.
8. *Рабінович П. М.* Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. / П. М. Рабінович. — Видання 5-те. — К. : Атіка, 2001. — 176 с.
9. *Алексеев С. С.* Общая теория права : курс : в 2 т. — М., 1981. — Т. 1. — 360 с.
10. *Кудрявцев В. Н.* Право развитого социализма: принципы и закономерности / В. Н. Кудрявцев // Вопросы философии. — 1983. — № 12. — С. 54—62.
11. *Ветютнев Ю. Ю.* Государственно-правовые закономерности (Введение в теорию) / Ю. Ю. Ветютнев ; под ред. А. Я. Рыженкова. — Элиста : НПП «Джангар», 2006. — 204 с.

Бондаренко Б. Д. Закономірності як засіб інтеграції поглядів на предмет загальнотеоретичної науки

Аналізуються підходи до розуміння предмета загальнотеоретичної науки, з'ясовується сутність і значення, види та функціональне призначення державно-правових закономірностей. Автор статті досліджує державно-правові закономірності як предмет загальнотеоретичної науки, приділяє увагу інтеграційній функції закономірностей. У статті представлено авторське розуміння поняття державно-правових закономірностей, їх ознак та функцій.

Ключові слова: державно-правові закономірності, предмет загальнотеоретичної науки, функції закономірностей.

Бондаренко Б. Д. Закономерности как способ интеграции взглядов на предмет общетеоретической науки

Анализируются подходы к пониманию предмета общетеоретической науки, определяются сущность и значение, виды и функциональное предназначение государственно-правовых закономерностей. Автор статьи исследует государственно-правовые закономерности как предмет общетеоретической науки, уделяет внимание их интегративной функции. В статье обосновано авторское понимание понятия государственно-правовых закономерностей, их признаков и функций.

Ключевые слова: государственно-правовые закономерности, предмет общетеоретической науки, функции закономерностей.

Bondarenko B. Regularities as a method of integrating views on the subject of general theory of state and law

Author analyzes the approaches to understanding of the subject of general theory of state and law, essence, value, types and functionality of regularities. The author explores the regularities as a subject of general theory of state and law, focuses on integrative function of regularities. The article presents the author's understanding of the concept of regularities, their characteristics and functions.

Key words: state and law regularities, subject of general theory of state and law, function patterns of regularities.

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ГЕНДЕРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ СУЧАСНОСТІ: ІНТЕГРАТИВНИЙ АСПЕКТ

Безумовно, національні правові системи різняться багатьма факторами і критеріями, структурами і стилями, мовними і традиційними особливостями, історичними та географічними умовами. Не є винятком і формування, розвиток та впровадження у політику, економіку, психологію, законодавство рівності прав, можливостей та соціального статусу статей.

Незважаючи на те, що категорія «правова система» є порівняно молодого юридичною категорією, слід віддати належне її розробникам і дослідникам за вагомий внесок не тільки в її визначення, аналіз сутності і природи, а й виокремлення критеріїв класифікації та типології правових систем. Причому правові системи можна класифікувати за різними критеріями: юридичними, економічними, географічними, етнографічними, ідеологічними тощо. Співвідношення цих критеріїв у різних державах різне. Порівняльне вивчення правових систем дає змогу знайти як загальні характеристики, тенденції розвитку, так і особливості генезису, функцій і структури окремих інститутів [10, с. 68].

Нині в умовах глобалізаційних процесів, коли розвивається світова та європейська інтеграція, на нашу думку, цікавими характеристиками правових сімей є загальні правові принципи — керівні начала та ідеї права. За допомогою них можна не стільки говорити про відмінності, скільки про особливості національних правових систем, а також виокремити спільне, характерне для національних правових систем різних правових сімей.

Запровадження у вітчизняну правову систему міжнародно-правових норм і стандартів передбачає глибоке дослідження закономірностей і тенденцій розвитку світової правової системи, окремих правових сімей, національних правових систем з урахуванням національних традицій і здобутків юридичної науки, зокрема правового регулювання гендерних відносин [3, с. 736].

У сучасному світі, коли відбуваються значні інтеграційні процеси, жоден регіон, країна, народ не можуть нормально розвиватися, якщо вони ізольовані від світового співтовариства. Очевидним стає той факт, що життєво важливі для людства проблеми успішно вирішуються лише зусиллями усіх країн і народів. Це свідчить про необхідність перегляду багатьох традиційних завдань, орієнтирів, стереотипів, у тому числі й гендерних [6, с. 23]. Якщо ж розглянути для характеристики правових сімей принцип гендерної рівності, то і тут можна визначити не стільки особливості, скільки спільні риси та процеси формування різних правових систем, що тільки підтверджують інтеграційні правові тенденції сьогодення.

В основу типології правових систем за критерієм забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків покладений політико-правовий аспект функціонування держави. Враховуючи, що забезпечення гендерної рівності є одним із напрямів діяльності соціальної держави, класифікація країн та аналіз гендерної складової у функціонуванні національних правових систем здійснюється залежно від типу соціальної політики держави [7, с. 126]. У цьому випадку класичний поділ правових систем на романо-германську та англосаксонську групи є допоміжним, а не основним критерієм класифікації.

Найбільш ранній підхід розділяє соціальні держави та їх правові системи на дві групи, залежно від того, який саме підхід застосовувався у сфері соціального забезпечення населення: залишко-